

NEPODDAJNÉ PŘEDMĚTY

Ženská hnutí a feministický aktivismus
ve sbírkách Národního muzea

Jitka Gelnarová

NÁRODNÍ
MUZEUM : 205 let

NEPODDAJNÉ PŘEDMĚTY

Ženská hnutí a feministický aktivismus
ve sbírkách Národního muzea

Jitka Gelnarová

NÁRODNÍ
MUZEUM : 205 let

Praha 2023

NEPODDAJNÉ PŘEDMĚTY

Ženská hnutí a feministický aktivismus ve sbírkách Národního muzea

Recenzovaly:

PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.

Doc. Mgr. Denisa Nečasová, Ph.D.

Vědecká redaktorka:

Mgr. Hana Krutílková, Ph.D.

Publikace vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023*/12.II.d, IČ 00023272).

© Národní muzeum, 2023

© Jitka Gelnarová, 2023

Fotografie: Olga Tlapáková, 2023

ISBN: 978-80-7036-825-1 (pdf)

Obsah

Úvod	7
Tvorba „imaginární sbírky“ a „čtení“ předmětů	14
1 Portrét Bohuslavy Rajske	
při laboratorních pokusech	28
2 Boty Marie Riegrové Palacké	32
3 Taštička na peníze	38
4 Kresba Amerického klubu dam	42
5 Skládací židle	50
6 Skupinová fotografie	
s Ludmilou Bozděchovou	54
7 Spodnička z Ženského výrobního	
spolku českého	60
8 Lžice a nůž ve spolku Domácnost	66
9 Časopis <i>Ženský list</i>	70
10 Vysvědčení a žádost Elišky Vozábové	76
11 Brožura za volební právo žen	80
12 Arch nálepek Ženské národní rady	84
13 Prapor Za věrnost věrnost	88
14 Stuhý agrárních žen	92
15 Plakát Vzhůru na Mezinárodní dny žen!	
z roku 1928	96
16 Senátorská legitimace	
Františky Plamínkové	100
17 Brožura <i>Die deutsche Akademikerin</i>	
<i>in der Tschechoslowakischen Republik</i>	104

18	Legitimační lístek členky Svazu katolických žen a dívek	108
19	Album k narozeninám	112
20	Vstupenky na recitační večer v Ženském klubu českém v roce 1943	116
21	Busta Františky Plamínkové	122
22	Busta Elišky Krásnohorské	126
23	Busta Anny Černé	130
24	Průkazky ženských organizací z období reálného socialismu	134
25	Oznaky k Mezinárodnímu dni žen	140
26	Šátek ze Světového kongresu žen v Praze 1981	144
27	Transparenty k Mezinárodnímu dni žen 2018 a 2020	148
28	Utěrka Nechci kytku, ale rovné příležitosti	154
29	Banner Zavražděna komunisty	158
30	Vařečka Nebudeme ticho	162
31	Blesk na podporu hnutí Strajk kobiet	168
32	Ramínko	174
33	Transparenty za odškodnění protiprávně sterilizovaných žen	178
34	Dětské povlečení jako transparent	182
35	Transparenty proti sexuálnímu násilí	186
36	Transparent Manželství pro všechny	190
	Závěr	195
	Poznámky	205
	Summary	218
	Prameny a literatura	220
	Seznam zkratk	230
	Poděkování	231

Úvod

„Interpretace smyslu a významu materiální kultury je současná aktivita, význam minulosti nespočívá v minulosti, ale náleží do přítomnosti.“¹

Tato kniha je o neviditelnosti a zároveň o hledání, vytahování na světlo a především o novém „čtení“. A také o vlastním podílu spoluzodpovědnosti na tvorbě paměti. Idea publikace se začala rodit při přípravě výstavy Vlastním hlasem, věnované historii ženské emancipace v českých zemích, kterou Národní muzeum uspořádalo v roce 2019 u příležitosti sta let volebního práva žen. Brala jsem tehdy do ruky předměty spojené s tématem ženské emancipace a ženských hnutí a kladla si v souvislosti s nimi otázky. Narážela jsem na limity sbírky, ale i na její skryté možnosti. Objevovala jsem pro sebe fascinující předměty, které je možno číst nově. Oddávala jsem se úvahám, jež vedly různými cestami, a věděla jsem, že ve výstavě nebude možné se jim všem plně věnovat. Tyto úvahy se mi však v hlavě vracely... Kromě konkrétních otázek to byly také ty obecnější týkající se politiky paměti: Co je a co není reprezentováno, hodno uchování a vystavování v Národním muzeu jako „národní“ instituci? Jaké jevy a procesy? Jaké činy a jaké formy aktérství? Kdo je a kdo není reprezentován? Jaké subjekty? V jakém kontextu? Kdo zde je a kdo není součástí „národa“, resp. společnosti? A jakou roli v tom hraje gender?

Z dosavadního mapování se jeví, že ženy (a jejich historická zkušenost) se stávají součástí sbírek primárně buď ve spojení s konkrétními významnými muži – jako jejich manželky, matky, dcery, další příbuzné či známé – nebo obecně tehdy, pokud očekávané ženské role manželky, matky a hospodyně naplňují. Do jisté míry zde můžeme mluvit o dichotomii „mužské“ „velké dějiny“ – „ženská“ každodennost. Ve sbírce je významně zastoupena činnost žen v domácnosti, každodennost nebo ženská móda. Není zde však v té míře, v jaké je historicky doloženo, reprezentováno působení žen ve veřejném prostoru, jejich zapojení do sociál-

„mužské“ „velké dějiny“ – „ženská“ každodennost?

ních hnutí či politického protestu – aktérství, ve kterém se zároveň „soukromé“ a „veřejné“ prolíná.

kritická feministická
perspektiva

Tato publikace je prací kurátorky, která se na sbírku Národního muzea dívá z kritické feministické perspektivy. Vní má sbírku hlavní muzejní instituce v její ambivalenci, naráží na její hranice, ale zároveň má možnost vidět i nevyužité možnosti, které tato sbírka nabízí – možnosti k přemýšlení nad minulostí i současností. Právě z této ambivalence vznikla potřeba toho, co v této knize dělám. Základem není kritika nebo obecně hodnocení, ale tvorba, konkrétně „tvorba sbírky“, zahrnující redefinici a nové čtení „starých“ artefaktů a sbírání nových. Cílem publikace je vytvořit a představit „imaginární sbírku“ ženských hnutí a feministického aktivismu v rámci sbírky Národního muzea a zároveň nabídnout konkrétní možnosti čtení předmětů v této imaginární sbírce obsažených, možnosti jejich interpretace ve vztahu k tématu.

limity a (nevyužité)
možnosti sbírky

V Národním muzeu neexistuje žádná ucelená sbírka, která by byla věnována historii ženských hnutí a feministického aktivismu. To ale neznamená, že by zde předměty spojené s těmito tématy nebyly, naopak, najdeme jich tu celou řadu. Jsou rozesety v různých podsbírkách, odděleních a depozitářích, do muzea se řada z nich dostala a často tady i figuruje bez přímé spojitosti s tématy ženského hnutí a feministického aktivismu. Prezentovaná publikace tyto předměty alespoň virtuálně seskupuje dohromady. „Sbírka“, kterou vytvářím, je imaginární, resp. virtuální – předměty zůstávají na svých lokacích, ve „svých“ fondech – propojeny jsou touto knihou. Ve fyzickém vyčleňování objektů z jejich stávajících kontextů smysl nevidím, a to i proto, že kontext ženského hnutí není jediný, do kterého je můžeme stavět. Nejde o to, aby se předměty spojené s tématem proženského aktivismu nacházely na jednom místě, ale aby se o nich vědělo a byly zasazeny do tématu.

„imaginární sbírka“

Představovaná „imaginární sbírka“ propojuje minulost a současnost, nacházejí se v ní předměty z období od roku 1840 do roku 2022. Počátky ženského hnutí ve smyslu kolektivních forem úsilí o zlepšení postavení žen můžeme datovat přibližně do poloviny 19. století.² Nejstarším předmětem ve „sbírce“ je obraz předchůdkyně organizovaného ženského hnutí Bohuslavy Rajske, nejnovějším pak trans-

parent „Manželství pro všechny“, který vznikl v organizaci Konsent. Představovaná kolekce je cíleně omezena pouze na materiální kulturu, tedy to, co stálo po staletí v centru zájmu muzejních institucí, a to nikoli proto, že by uchování stop nehmotných forem proženského aktivismu nebylo důležité, ale proto, že mi jde o ukázání jeho materiální stopy, která zůstává většinou veřejnosti skrytá.

Termín „ženské hnutí“ používám pro kolektivní formy aktérství zacílené na zlepšení postavení ženské poloviny populace ve společnosti. Výhoda termínu tkví v tom, že je zaužívaný a široké veřejnosti známý, uvědomuji si ale určité problémy s pojmem spojené, zejména pokud je užit v singuláru, protože aktivity usilující o zlepšení postavení žen nebyly a nejsou výstupem jednoho koherentního bloku, je potřeba na ně pohlížet intersekcionálně, důležitou roli zde hrají kategorie jako třída, národ, náboženství apod. Měli bychom proto spíše hovořit o „ženských hnutích“ v plurálu.³ Termín „feministický aktivismus“ pak vymezuju v návaznosti na definici feminismu Karen Offen jako aktivity postavené na odmítnutí *„podřízenosti žen mužům v rodině a společnosti, stejně jako na odmítnutí požadavků mužů definovat, co je pro ženy nejlepší, aniž by to s nimi konzultovali“*. Jde o aktivity zacílené na *„narovnání sociální, ekonomické a politické moci mezi ženami a muži v dané společnosti ve jménu jejich společné lidskosti, ale s respektem k jejich odlišnostem“*.⁴

Termíny „ženské hnutí“ a „feministický aktivismus“ se zčásti prolínají, nejsou ale synonymy, ne všechny aktivity zaměřené na zlepšení postavení žen ve společnosti usilovaly a usilují přímo o narovnání moci, a můžeme je tak označit za feministické, i když mnohé z nich bezesporu ano. Jako termín spojující obě výše zmíněné formy aktérství používám v publikaci označení „proženský aktivismus“. Ačkoli ženská hnutí a feministický aktivismus mají v minulosti a současnosti prostoru nynější České republiky – a stále více i v její historiografii – své viditelné místo, můžeme konstatovat, že v muzejních sbírkách je historie ženského, resp. ženských hnutí zastoupena výrazně méně než například dějiny hnutí národního nebo dělnického.

Publikace není jen formou sbírkotvorné činnosti, ale zároveň formou zviditelnění. Snaží se dostat na světlo to, co se ve

ženské hnutí

feministický
aktivismus

proženský
aktivismus

z depozitáře na světlo

sbírce Národního muzea k tématu nachází a zůstává z velké části neviditelné. Většina předmětů, které zde představuji, tráví svůj „muzejní život“ ve tmě depozitáře, nejsou součástí muzejní expozice a nikdy nebyly. Touto knihou se je snažím dostat z depozitáře na světlo. A dostat tak na světlo i fenomény, které reprezentují, resp. reprezentovat mohou. Zmíněná potřeba vychází z toho, jak vnímám společenskou roli muzea. Důležitými jsou pro mě v této souvislosti uznání, reprezentace společnosti v její rozmanitosti a propojení minulosti a současnosti. Muzeum je společností chápáno jako autorita při určování společenské hodnoty. Přítomnost věci, a tedy i tématu, osoby, skupiny v muzejní expozici znamená reprezentaci a uznání. Re-representace minulosti v institucích představujících autoritu má zároveň dopad na současnou společnost, na vnímání a sebepojetí jednotlivců a skupin. Muzeum se prostřednictvím procesů zviditelňování a upozadování podílí na definování kolektivního „my“. Každý a každá z nás se může v muzeu ptát: Je to i moje historie? Jsem součástí tohoto „my“? Právě v tomto kontextu a kontextu proměn sebepojetí muzea jako veřejné instituce své počínání vnímám.

tlumené hlasy

Pokus o dialog nad opomíjenými tématy je součástí širší vlny, je potřeba ho dát do spojitosti s tzv. novou muzeologií, která mimo jiné reprezentuje snahu zapojit do muzejních procesů právě komunity; poukazuje na to, že muzea a jejich výstavy mohou znamenat pro různé lidi různé věci, že mohou být těmi, kdo se dívají, nahlíženy odlišně.⁵ Jak konstatuje Hodder, materiální kultura může být médiem pro alternativní a často tlumené hlasy nemající přístup k jiným cestám, pro ty, jejichž zkušenosti často nejsou uchovány v textech.⁶ Je způsobem, jak reprezentovat běžné lidi v protikladu k „vysoké“, akademické historii postavené na psaných dokumentech.⁷

role muzea

V roce 2022 byla na konferenci Mezinárodní rady muzeí (ICOM) v Praze přijata nová definice muzea, která roli této instituce definuje následujícím způsobem: „*Muzeum je stálá nezisková instituce ve službách společnosti, která odborně zpracovává, sbírá, konzervuje, interpretuje a vystavuje hmotné i nehmotné dědictví. Muzea jsou otevřená veřejnosti, přístupná a inkluzivní. Podporují a rozvíjejí rozmanitost a udržitelnost, fungují a komunikují eticky, profesionálně a za účasti různých komunit. Nabízejí rozličné pod-*

*něty pro vzdělávání, potěšení, reflexi a sdílení vědomostí.*⁴⁸ V návaznosti na tuto definici, jež akcentuje mimo jiné právě inkluzivitu, rozmanitost, službu veřejnosti a zapojení komunit, se můžeme a měli bychom se zamýšlet kromě jiného také nad genderovou dimenzí kulturního dědictví.

V kontextu své role muzejní kurátorky snahu o inkluzivní muzeum vnímám jako dvojitou praxi – jako praxi sbírkotvornou a praxi interpretační. Její součástí je sbírání, resp. podíl na tvorbě sbírky muzea, a zároveň reinterpretační toho, co se ve sbírce muzea již nachází. Znamená to jednak nový pohled na předměty, které už v muzeu jsou, jednak sbírání předmětů, které by tam být mohly, a nejsou.

Základním východiskem této publikace je feministická muzeologie, která jednak odmítá vyloučení žen z muzejní reprezentace a zároveň zpochybňuje existující diskursy spojené s předměty a jejich způsoby interpretace.⁹ Objekty související se ženami se v muzejních sbírkách nacházejí a stejně tak jsou součástí výstav; jak již bylo řečeno, jedná se přitom především o předměty spojené s každodenností. Sama každodennost je v rámci feministické muzeologie pokládána za zásadní oblast hodnou zaznamenání, předmětem kritiky se ale stává takový způsob její prezentace, který každodennost „nostalgizuje“ a zbavuje jejího politického rozměru – roviny hierarchických vztahů a moci.

Vedle potřeby přispět k inkluzivitě muzejní reprezentace bylo mojí motivací pro „vytvoření“ této „imaginární sbírky“ také přesvědčení, že naše přemýšlení o ženském hnutí materiální kulturu potřebuje. Naše znalost historie ženského, resp. ženských hnutí je z velké části postavena na textových zdrojích, k nimž má, jsou-li součástí zpracovaných archivních fondů, odborná veřejnost přístup. S materiální kulturou historiografie k tématu příliš nepracuje, pokud ano, vnímá ji spíše jako doprovodný, ilustrační materiál než jako zdroj či předmět analýzy. Avšak, jak upozorňují Bartlett a Henderson, materiální kultura – jako materializace sociálních forem a vztahů – představuje pro poznání historie ženského hnutí neocenitelnou perspektivu.¹⁰ Hmotné předměty můžeme pokládat za fragmenty, střípky feministické minulosti a zároveň za kritický a kreativní způsob potkávání se s touto minulostí.¹¹ Materiální kulturu lze vnímat jako nový jazyk, „*alternativní verzi mluvení a myšlení o minulosti*“.¹²

sbírkotvorná
a interpretační
praxe

feministická
muzeologie

ženská hnutí
z perspektivy
materiální kultury

Podobné pokusy o seskupení předmětů spojených s ženským hnutím formou publikace nebo například databáze v ČR zatím, pokud vím, neexistují.¹³ V zahraničí ale takové projekty a publikace mají. Z teoretického a metodologického hlediska považují pro sebe za klíčové práce dvojice výzkumnic Alison Bartlett a Margaret Henderson. Ty dostaly od australského Národního muzea zadání vytvořit pro tuto centrální muzejní instituci sbírku australského feministického hnutí 1970–1990. Texty, které tuto jejich práci osvětlují a navazují na ni,¹⁴ pro mě byly velkou inspirací – a to jak v oblasti sbírkotvorné, tak v rovině možností interpretace, respektive „čtení“ konkrétních předmětů. Zatímco ony „vytvářely sbírku“ „zvenčí“, sama činím totéž „zevnitř“, sestavuji ji z předmětů, které již v muzeu jsou. Z hlediska způsobů vztahování se k feministické materiální kultuře a také uvědomění si vlastní situovanosti ve vztahu k tématu pokládám za zásadní rovněž text Petry Mosmann.¹⁵

Kurátorských výběrů a knih, které se soustředí na určitá témata prostřednictvím předmětů, existuje celá řada. Z hlediska inkluze a reprezentace opomíjených hlasů považuji za inspirativní zejména dvě: knihu *A History of Women in 100 objects* Maggie Andrews a Janis Lomas¹⁶ a publikaci *Queer Objects* editovanou Chrisem Brickellem a Judith Collard.¹⁷ Snahy přemýšlet o historii a současnosti skrze předměty a potýkat se s jejich pomocí se složitým kulturním dědictvím vidíme i v ČR. V tomto ohledu je potřeba zmínit kolektivní publikaci *13 objektů z (ne)šťastného muzea*¹⁸ editovanou Terezou Arndt, Bohumilem Melicharem a Čeňkem Pýchou.

Knihu jsem psala pro různá publika. Pro všechny ty, kteří se zajímají o minulost i současnost snah o zlepšení postavení žen, ženského hnutí a feministického aktivismu. Pro vysokoškolské studenty a studentky. Mimo jiné ty, které potkávám na svých kursech k tématu na katedře genderových studií FHS UK a katedře politologie FSV UK. Pro studentky a studenty středních škol, kteří hledají a většinou nenacházejí historii ženského hnutí v učebnicích a na hodinách dějepisu. Někteří jsem potkávala na svých tematických procházkách Prahou a jejich zájem dozvědět se více jsem vnímala. Psala jsem to také pro současné aktivistky a aktivisty, kteří se chtějí nějakým způsobem vztahovat k minu-

losti aktivismu, ať už se inspirovat, nebo vymezit. Zde tak mohou činit prostřednictvím konkrétních věcí. Odbornicím a odborníkům věnujícím se ženským hnutím pak publikace nabízí jiný typ zdroje, resp. analyzovaného materiálu, než na jaké jsou zvyklí. Muzejním odborníkům a odbornicím zase může sloužit jako inspirace k tomu, aby i oni podnikli se sbírkami, ke kterým mají přístup, podobný typ dobrodružství.

Tvorba „imaginární sbírky“ a „čtení“ předmětů

Jak již bylo řečeno, Národní muzeum sbírku ženského hnutí nemá. Ale mohlo by ji mít. A právě v tom je příležitost. Můžeme se pokusit ji vytvořit, alespoň virtuálně. V této publikaci ji sestavujeme z předmětů, které se již v muzeu nacházejí, a zároveň z těch, které jsme do sbírky přijali v posledních letech v rámci snah o dokumentaci současnosti. Tvorba této „imaginární sbírky“ tedy zahrnuje dva procesy – zaprvé hledání a spolu s tím nové čtení toho, co již ve sbírce muzea je, a zadruhé vlastní sbírání.

Hledání

Pro téma ženského hnutí ve sbírce Národního muzea je charakteristická nahodilost, nesystematičnost, zlomkovitost a roztroušenost. Jsou to střípky. Artefakty, které se různými způsoby dotýkají dějin ženských hnutí, jsou rozesety v různých budovách a depozitářích muzea, jsou součástí různých oddělení a podsbírek, nacházejí se v různých fondech. Jak již bylo řečeno, do sbírky Národního muzea se dostaly různými způsoby, často v úplně jiném kontextu, než je ženské hnutí, mnohdy jakoby „mimočodem“, náhodou, například ve spojitosti s postupným utvářením instituce, připojováním jejích jednotlivých součástí. Tato kniha je proto tak trochu cestou po muzeu, zavádí čtenáře a čtenářky do jeho útrob. Pátrání vedlo do jednotlivých depozitářů, na půdu, do archivu i restaurátorských dílen.

Národní muzeum má velmi spleť strukturu, jejíž základní nastínění je zde nutné: Instituce se skládá z několika tzv. sbírkových odborů, jsou to Historické muzeum, Přírodovědecké muzeum, Náprstkovo muzeum, České muzeum

zlomkovitost
a roztroušenost

hudby a Knihovna Národního muzea; ty se dále člení do jednotlivých oddělení. Nás v souvislosti s tématem nejvíce zajímají odbory Historické muzeum a Náprstkovo muzeum. Samotná sbírka Národního muzea je rozdělena na mnoho dílčích sbírek, oficiálně zvaných „podsbírky“, které jsou spravovány těmito odbory a jejich jednotlivými odděleními. Jen v Historickém muzeu jsou to tyto: sbírka archeologická a sbírka klasické archeologie, sbírka historická, sbírka etnografická, numismatická, divadelní sbírka, sbírka novodobých českých dějin, sbírka Muzea dělnického hnutí a sbírka tělesné výchovy a sportu. V Náprstkově muzeu, které se zaměřuje především na dědictví neevropských civilizací, nalezneme kromě sbírek věnovaných neevropským kulturám také pro naše téma velmi cenné sbírky Náprstkův inventář a fotosbírku Náprstkova muzea. Jednotlivé sbírky, resp. podsbírky se zpravidla dále dělí do několika sbírkových fondů. Ty obsahují tzv. sbírkové předměty a doprovodnou dokumentaci, jejichž režim se řídí muzejním zákonem. Každý takový sbírkový fond má zpravidla svého kurátora či kurátorku. A vedle toho jsou tu ještě Archiv Národního muzea a Archiv Náprstkova muzea, které uchovávají primárně archiválie, jež podléhají archivnímu zákonu. Sbírkové fondy jednotlivých podsbírek jsou definovány většinou materiálově, v menší míře pak tematicky. Detektivní práce ve sbírkách a fondech, které jsou v různých formách evidence a digitalizace, začala už v roce 2016 se zahájením rešerší a příprav výstavy Vlastním hlasem a pokračovala v dalších letech. Jak z nastíněné struktury vyplývá, nebyla by možná bez spolupráce s kurátory a kurátorkami jednotlivých sbírek a fondů, kteří se do tohoto hledání zapojili.

Přes dichotomii naznačenou výše můžeme ve sbírce Národního muzea identifikovat jisté „ostrůvky“, místa, kde se koncentrují předměty spojené s konkrétními osobnostmi a institucemi ženského hnutí. Tyto ostrůvky vznikly různými způsoby, často jako důsledek připojování jednotlivých součástí toho, co dnes tvoří Národní muzeum. Jedním z takových ostrůvků je Náprstkovo muzeum, které bylo k Národnímu muzeu připojeno v roce 1944. Do Národního muzea se díky tomu dostaly též trojrozměrné předměty a dokumenty spojené s minulostí domu U Halánků, průkopníkem ženské emancipace Vojtou Náprstkem, jeho manželkou Jose-

„ostrůvky“
ženského hnutí

fou Náprstkovou, která byla sama činná v ženském hnutí, a především předměty spojené s Americkým klubem dam. V knihovně Náprstkova muzea pak kromě bohatého souboru literatury tzv. ušlechtilého feminismu nalezneme i osobní knihovnu Františky Plamínkové. Dalším „klastrem“ je soubor předmětů spojených s rodinou Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra, které se jako součást Památníku Františka Palackého (nyní F. Palackého a F. L. Riegra) dostaly do Národního muzea v roce 1961. Jak trojrozměrné památky, tak dokumenty se netýkají pouze těchto dvou mužů, ale také Palackého dcery a Riegrovy manželky Marie Riegrové Palacké a jejích dcer Marie Červinkové Riegrové a Libuše Bráfové, tří žen, které se do ženského hnutí aktivně zapojovaly. Díky jejímu propojení s rodinou Riegrových je součástí Národního muzea také pozůstalost druhé české lékařky, Anny Bayerové. Trojrozměrné předměty ke zmíněným osobnostem se nacházejí zejména v historické sbírce spravované oddělením starších českých dějin, dokumenty pak v Archivu Národního muzea, kde má každá z uvedených žen vlastní fond. Představují příklad zmíněné situace, kdy se ženy do muzea dostaly jako příbuzné a známé významných mužů. My ale můžeme situaci otočit a do popředí zájmu dostat je.

Kromě zmíněných fondů nalezneme v archivu rovněž další spojené s osobnostmi i kolektivy ženského hnutí. Jeden z nich nese z hlediska tématu velmi slibný název „Feministické hnutí“, reálně se ale jedná o spojení dvou drobných fondů – pozůstalostí významné české učitelky Marie Branbergrové a jedné z prvních českých lékařek Elišky Vožábové, dvou průkopnic na poli ženské kvalifikované práce, které svoji profesní dráhu zahájily v době monarchie, a zároveň žen zapojených do ženského, resp. feministického hnutí. V inventáři, který zpracovala Lucie Wittlichová v roce 1993, figuruje informace, že fondy byly ponechány při sobě pod jednotným názvem „s ohledem na obdobné zaměření obou žen“, čímž je zde myšleno jejich zapojení do ženského hnutí. Zároveň se podle inventáře předpokládalo „*budoucí možné doplňování této sbírky¹⁹ o drobné pozůstalosti významných žen, jejichž životní osudy jsou spjaty právě s touto problematikou*“.²⁰ K tomu bohužel dosud nedošlo, po třiceti letech fond zůstává ve své původní podobě. Jedním ze

zásadních zdrojů k tématu uložených v Archivu Národního muzea je fond Františky Plamínkové, v něm řadu předmětů můžeme číst nejen jako materiály spojené s Plamínkovou a dokumentující její veřejnou činnost, ale jako předměty reprezentující různé aspekty působení, metody práce a prostory liberálního feministického aktivismu před první světovou válkou a po ní. V archivu najdeme také fond Sdružení akademicky vzdělaných žen ČSR. Řada fondů k tématu je pak roztržštěná v různých institucích – to se týká například i Františky Plamínkové, jejíž fondy najdeme v Archivu Národního muzea i Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

Další důležité místo ve vztahu k tématu představuje sbírka Muzea dělnického hnutí, obrovský soubor předmětů stranických muzeí z doby komunistické diktatury – Muzea Klementa Gottwalda s pobočkou Muzea Julia Fučíka a Muzea V. I. Lenina – který se součástí sbírky Národního muzea stal v roce 2014 a je postupně zpracováván. Nalezneme zde předměty spojené zejména s obdobím státního socialismu včetně bohaté sbírky plakátů a výtvarného umění. V posledních cca deseti letech se dalším klastrem ve vztahu k tématu, tentokrát konkrétně k současnému feministickému aktivismu, postupně stává i fond transparentů oddělení novodobých českých dějin. Předměty k ženskému hnutí najdeme také ve sbírce historické spravované oddělením starších českých dějin.

Řada témat a aktivit ženských hnutí v Národním muzeu zastoupena jednoduše není. Ačkoli víme, že předměty, které je reprezentují, existovaly, nebyly uchovány nebo v lepším případě jen nebyly uchovány v Národním muzeu.²¹ Proč tomu tak je? Nebyly takové předměty pokládány tvůrci sbírky, ale ani případnými dárci a dárkyněmi za hodné uchování v Národním muzeu? V době, kdy se o ně někdo začal zajímat, už neexistovaly? Při analýze důvodů této absence, která si vyžaduje samostatný výzkum a není a z kapacitních důvodů ani nemůže být předmětem tohoto textu, je potřeba vzít v úvahu různé vzájemně propojené otázky, jako jsou genderový řád společnosti; genderová, třídní, národní i geografická dimenze politik paměti; politicko-historický kontext postupného formování a fungování muzea od jeho vzniku v roce 1818 do současnosti; procesní otázky jako struktura

sbírek, vymezení jednotlivých fondů a jejich vývoj; kapacity těch, kteří v muzeu pracují; a v neposlední řadě povaha samotných hnutí a aktivismu.

V Národním muzeu nenacházíme mimo jiné hmotné předměty spojené s velmi aktivním dělnickým ženským hnutím před první světovou válkou, včetně například počátků Mezinárodního dne žen. Kromě několika brožur, jednoho alba a několika politických transparentů v podstatě chybí předměty spojené s ženskými hnutími a feministickým aktivismem na Moravě a ve Slezsku. Velmi obtížně ve sbírce hledáme jakékoli předměty související s ženskými hnutími jiných národů než českého, které působily v českých zemích.

Redefinice

Identifikace toho, co se zachovalo k tématu proženského aktivismu, v mnoha případech znamená dívat se na tytéž předměty jiným pohledem, než jak to činili ti, kteří je do muzea přijímali. Ačkoli ve sbírce existují předměty, které se k tématu proženského aktivismu vážou, jejich „aktivistický rozměr“ zůstává často v rámci sbírky upozaděn. Nejde tedy jen o otázku přítomnosti či absence předmětu ve sbírce, ale i o otázku interpretace. Hledání stop ženského hnutí ve sbírce Národního muzea znamená nové „čtení“ těchto předmětů, jejich interpretaci z feministické perspektivy a v souvislosti s ženským hnutím. Často to znamená zasazovat předměty do jiného kontextu, než je ten, v jehož rámci se do muzea dostaly. Bylo nutno objekty přerámovat, klást si nové otázky – předmět spojený s ženskou každodenností, třeba boty, který se součástí sbírky stal především díky tomu, že jeho majitelka byla dcerou významného muže a manželkou dalšího, můžeme například číst jako nástroj, který aktivistka používala při své práci. Spodnička zase není jen kusem dámského oděvu, ale také absolventskou prací ze školy Ženského výrobního spolku českého.

V souladu s konstruktivistickou tradicí významy předmětů vnímám jako diskursivně konstruované a proměnlivé. Materiální kultura může být nahlížena jako multidimenzionální text,²² jako šifra.²³ Předměty můžeme pokládat za polysémantické.²⁴ Jejich význam je ovlivněn sociohistoric-

nové „čtení“
předmětů

kým kontextem recepcce.²⁵ Jak konstatuje Pearce, význam předmětu se vytváří mezi věcí a tím, kdo se dívá;²⁶ Hodder poukazuje na to, že materiální kultura je kontinuálně reinterpretována v nových kontextech a minulé a současné významy jsou neustále předmětem sporu a jsou reinterpretovány jako součást sociálních a politických strategií.²⁷

Nestabilita významu představuje z hlediska uchování materiální kultury ženského hnutí problém, ale i naději. Bartlett a Henderson poukazují na to, že předměty mohou svůj feministický význam snadno ztrácet, opouštět ho „v konvenčních způsobech historické praxe a reprezentace“, ale také ho mohou nabývat.²⁸ Předmětům, jež ve sbírce Národního muzea figurují bez spojení s ženským hnutím, se můžeme pokusit toto spojení „vrátit“.

V souladu s výše uvedeným nepovažuji interpretace předmětů, které zde předkládám, za autoritativní ani jediný výklad. Je to spíše poskytnutí dalších možností čtení. Jsem si vědoma toho, že moje čtení je jedním z mnoha, nevylučuje jiná, s tím, že někdy vedle sebe jednotlivé interpretace významů téhož předmětu mohou existovat bezkonfliktně, jindy do sebe mohou narážet.

Vlastní akviziční činnost

V posledních cca deseti letech se také jako kurátorka pracující v oddělení novodobých českých dějin snažím předměty spojené s ženským hnutím a feministickým aktivismem do sbírky cíleně získávat v rámci dokumentace současného veřejného prostoru, politických protestů, aktivismu a sociálních hnutí. Mezi sbírkové fondy, které spravuji, patří fond politických transparentů, do kterého řada těchto nových akvizic spadá. Tyto objekty byly do muzea přijaty se záměrem současný proženský a feministický aktivismus v muzeu reprezentovat. Naznačenou dichotomii „mužské“ „velké dějiny“ – „ženská“ každodennost narušují a mnohé z nich na propojení veřejné a soukromé sféry a politický rozměr každodennosti přímo poukazují, a to prostřednictvím témat, jež reprezentují, i prostřednictvím své materiality (např. ramínko, vařečka nebo utěrka z politických demonstrací).²⁹ Zároveň i tady je potřeba přiznat významné limity; z kapacitních důvodů je přímá dokumentace in situ v tuto

polysémantické
předměty

dokumentace
současného
veřejného prostoru

chvíli omezena pouze na Prahu a ani zde zdaleka nedokáže postihnout všechno. Sbírání aktivismu je součástí dokumentace současnosti, která představuje jednu z priorit našeho oddělení. Problémem soudobé dokumentace je, že od jevů, které bychom měli prostřednictvím materiální kultury zachytit, dosud nemáme odstup, chybí nám „síto času“; samotné „síto času“ však jednak není neutrální, jednak bohužel často znamená také fyzickou zkázu předmětu – v době, kdy bychom rádi předměty do sbírky zařadili, už mnohdy neexistují.

Kritéria tvorby „sbírky“

střípky mozaiky

Každý z předmětů, které zařazuji do této imaginární sbírky, chápu jako zhmotnění, hmotnou reprezentaci jevu spojeného s tématem. Předměty byly vybírány tak, aby ve svém celku reprezentovaly ženská hnutí a feministický aktivismus v co největší šíři. Každý podle toho, co ve vztahu k proženskému aktivismu znamená, resp. může znamenat. Co může reprezentovat z hlediska podob, cílů, témat, metod, prostor, nástrojů, štěpení, hierarchií i styčných bodů, paměti na hnutí, ale také jeho příběhů a konkrétních materiálních podob. Jednotlivé „předměty“ představují stavební kameny této „sbírky“, střípky mozaiky, každý z nich je ve vztahu k tématu něčím jedinečný.

Předměty, které se v některých aspektech dublují, jsou zařazeny, pokud přinášejí do mozaiky zároveň nějaký další aspekt zásadní z hlediska celého obrazu aktivismu, třeba ukazují různost materiálních forem nebo symbolů (proto se ve výběru nachází např. více předmětů k současnému boji proti omezení práva na interrupce). Pokud máme ve sbírce Národního muzea několik předmětů reprezentujících jeden aspekt tématu bez toho, aby zároveň zastupovaly některý z dalších aspektů, pak vybírám jeden předmět, ten, který předává informaci podle mého názoru lépe. Z výše uvedeného vyplývá, že kniha nepředstavuje vše, co ve spojení s proženským aktivismem ve sbírce máme. Řada hmotných dokladů zůstala stranou nebo je pouze zmíněna. Zároveň jsem si vědoma toho, že výběr je vždy arbitrární, některé z předmětů, které jsem nechala stranou, by někdo jiný mohl do této imaginární sbírky zařadit.

Ne všechny „předměty“, které jsem do výběru začlenila, mají v rámci Národního muzea status tzv. sbírkového předmětu, který je zapsán v Centrální evidenci sbírek muzejní povahy a jehož režim se řídí podle zákona č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy. Některé ze zařazených „předmětů“ jsou vedeny v archivní nebo jiné evidenci.

Jedinečnou materiální reprezentací jevu spojeného s tématem může být i fotografie, dokument nebo třeba leták či žádost, které jsou součástí archivního fondu. Jestliže v archivu jsou vnímány primárně jako část celku, jeden z mnoha dokladů vztahujících se k osobě či spolku, v této sbírce je chápeme jako jedinečné reprezentace. Ve fondech se nachází celá řada dokumentů a fotografií, které se k tématu nějakým způsobem vážou, do imaginární sbírky jako „předměty“ zařazuji pouze několik vybraných – ty, které pokládám z hlediska toho, co zastupují, za unikátní, některé další využívám jako doprovodný materiál. Hranice mezi „předmětem“ ve smyslu jedinečné materializace jevu a dokumentačním materiálem není ostrá a je arbitrární, závisí vždy na způsobu vnímání dané věci, na tom, jestli daná věc pro nás představuje pramen, resp. zdroj informací, nebo způsob „zhmotnění“ nějakého jevu.³⁰

předmět jako
jedinečná
reprezentace jevu

Neukončený a neukončitelný proces

Z přibližně čtyřicítky předmětů, které zde představuji, není možné poskládat komplexní obraz hnutí. Předkládaná imaginární sbírka má mnoho děr, ty se týkají reprezentace témat, metod, prostorů ženského aktivismu, aktérstva, vidíme zde limity z hlediska třídy, národa, etnicity atd. Snaha o zachycení tématu v jeho šíři naráží na omezení různého druhu – o mezerách samotné sbírky Národního muzea už jsme se zmínili. Vedle toho jsou to mé vlastní limity poznání této obrovské sbírky (a vůbec možnosti jejího poznání) a limity samotné materiální kultury. Mapování nezahrnulo a nemohlo zahrnout všechny předměty, mělo svá omezení daná kapacitními možnostmi, způsobem rozdělení sbírek v rámci instituce, formami její evidence, mírou zpracování atd. To, co zde představuji, je z tohoto hlediska „work in progress“, jedná se o předběžné výsledky práce, která není u konce. Je téměř jisté, že další objekty, které můžeme číst

limity sbírky

jako předměty proženského aktivismu, zůstaly ve tmě de-
pozitáře, že o nich v tuto chvíli nevím nebo jsem je „nepře-
četla“ jako předměty spojené s tématem.

Faktem zároveň zůstává, že proces tvorby sbírky u kon-
ce ani být nemůže. Tvorba sbírky, ani té imaginární, není
uzavřený proces. Sbíрка, a to i tato imaginární, zůstává ote-
vřená. Jde vždy o neukončený a neukončitelný výběr, to je
rys vlastní každé sbírce, vždy bude nehotová, nedokonalá.
Zároveň, samotný proženský aktivismus stále pokračuje,
sbírka by tak měla být stále doplňována o nové artefakty.
Stejně jako každá sbírka i tato je výběrem – faktor subjektu
zde hraje zásadní roli, to, co předkládám, je tedy jen jeden
z možných výběrů.

limity materiální
kultury

Snaha zastoupit ženská hnutí a feministický aktivismus
v šíři a různorodosti jejich podob naráží také na limity ma-
teriální kultury samotné reprezentovat jevy proměňující se
společnosti. Jsou zde meze toho, co nám hmotné předměty
mohou o minulosti a zejména současnosti hnutí a aktivis-
mu říct – protože ne vše se odehrává v materiální rovině.
Velká část současného aktivismu probíhá v kyberprostoru,
a materiální kultura je tak nepostihne.³¹

Materiální kultura, přesněji konkrétní předměty nám po-
skytují něco jiného, než je možnost plně postihnout téma,
nabízejí nám právě svoji materialitu. To, co Susan Pearce
nazývá „síla reálného předmětu“.³² Hmotný artefakt za-
pojuje smysly, probouzí emoce, budí zvědavost, stává se
místem imaginace. Pomáhá nám přemýšlet, klást si otázky
o minulosti i současnosti.

Jak předměty „číst“?

předmět jako
materializace
sociálních vztahů
a praxe

Při hledání odpovědi na to, co daný předmět může v sou-
vislosti s tématem znamenat, jak ho můžeme interpretovat,
pracuji s několika různými konceptualizacemi předmětů.
Předmět v souvislosti s tématem v první řadě vnímám jako
materializaci sociálních vztahů a sociální praxe.³³ Abychom
tyto vztahy mohli rozkrýt, musíme si někdy klást velmi prak-
tické otázky, v případě dámské spodničky například, kolik
její výroba zabrala času, kolik stála peněz, vyplatila se ženě,
která ji vyráběla? U obuvi třeba: Kam v botách dotyčná asi
chodila? Kolik nachodila kilometrů? Chodila pěšky? Kolik